

Original article

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerler Bakımından İncelenmesi ¹ Examination of Social Studies Textbooks in Terms of Values

Nalan Altay *

Department of Turkish and Social Studies Education, Manisa Celal Bayar University, Demirci, Manisa, Türkiye

Özet

Eğitim-öğretim süreci içinde kazandığımız değerlerin hem ilerdeki davranışlarımızı şekillendirmede hem de okul ortamında öğrenciler arasında sorun oluşturabilecek durumların ortaya çıkmasını önlemede etkili olduğu düşünülmektedir. Değerler yaşam boyu karşılaşılabileceğimiz sorunlara yönelik sağlıklı çözümler geliştirmemizi sağlar. Değerler iyi, güzel ve doğru olarak kabul ettiğimiz davranış ve tutumlardır. Sosyal Bilgiler Öğretim Programında öğrencilere kazandırılması amaçlanan değerler, her bir sınıf düzeyi için kazanımlar ve kazanım açıklamaları olarak öğrenme alanı düzeyinde belirtilmiştir. Programda belirtilen değerlerin ders kitaplarına dağılımının konu edinen bu çalışma nitel araştırma yöntemi ile hazırlanmıştır. Durum çalışması şeklinde desenlenen araştırmada 5., 6., 7. sınıf ders kitaplarından birer adet seçilmiştir. Seçilen kitaplar betimsel analiz yöntemi ile analiz edilerek, içeriklerinde yer alan değerler bakımından incelenmiştir.

Araştırmacı sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerlere ilişkin bir tablo hazırlamıştır. Ders kitaplarında bu değerler belirlenmiş ve sayısallaştırılmıştır. Ders kitaplarına değerlerin dağılımı hem sınıf seviyesi bakımından hem de öğrenme alanı bakımından ortaya konmuştur. Vatansızlık, duyarlılık, dayanışma değerleri en sık işlenen değerler olarak bulunmuş; değerlerin ders kitaplarında dengeli dağılmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Ders Kitapları, Değerler.

Abstract

It is thought that the values we gain in the education process are effective both in shaping our future behaviors and in preventing the emergence of situations that may cause problems among students in the school environment. Values enable us to develop healthy solutions for the problems we may encounter throughout life. Values are behaviors and attitudes that we accept as good, beautiful and correct. The values aimed to be gained by the students in the Social Studies Curriculum are specified at the learning area level as the acquisitions and acquisition explanations for each grade level. This study, which reveals the situation in which the values specified in the program are included in the textbooks, was prepared with the qualitative research method. In the study, which was designed as a case study, one of the 5th, 6th and 7th grade textbooks was selected. The selected books were analyzed with the descriptive analysis method and examined in terms of the values in their contents.

The researcher first tabulated the distribution of the values in the social studies curriculum to the textbooks; later commented. The values in the textbooks have been revealed both in terms of grade level and learning area. The values of patriotism, sensitivity

¹ Bu çalışma 2. Uluslararası Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Sempozyumunda (28-29 Mayıs 2021) bildiri olarak sunulmuştur.

* Corresponding author:

Nalan Altay, Department of Turkish and Social Studies Education, Manisa Celal Bayar University, Demirci, Manisa, Türkiye.
Email: nalankad@hotmail.com

and solidarity were found to be the most frequently used values; it has been observed that the values are not evenly distributed in the textbooks.

Keywords: Social Studies, Textbooks, Value.

Received: 14 November 2022 * **Accepted:** 18 December 2022 * **DOI:** <https://doi.org/10.29329/jeps.2022.507.2>

GİRİŞ

Nüfus ve kentleşme hızındaki artış beraberinde sosyal uyumsuzluk, suç oranlarının yükselmesi, kaynakların tükenmesi gibi sorunların artmasına neden olmaktadır. Bu sorunları azaltmanın yollarından biri bireylerin iyi ve kötüyü ayırt etmelerini sağlayacak bilinç düzeyine sahip olmalarıdır. Bu bilince sahip olan öğrenciler hem kendileri hem de çevreleri için doğru ve yanlış ayırt ederler. Sağlıklı bir toplum inşa etmede, toplumun barış içinde varlığını sürdürmesinde ve kültürel unsurların gelecek kuşaklara aktarılmasında değerler büyük önem taşımaktadır (Dinçer ve Aksoy, 2021). Eğitim-öğretim süreci değerlerin kazandırılması ve bu yolla öğrencilerin davranışlarının olumlu yönde geliştirilmesi önemli bir unsurdur. Öğrenciler, okul ortamında model aldıkları öğretmenler, öğrenciler ve diğer unsurlar aracılığı ile değer edinirler. Okul ortamları değerler öğretimi açısından son derece önemlidir (Aslan, Coşkun Keskin & Önder, 2019).

Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer verilen değerler şunlardır: “Adalet, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, eşitlik, özgürlük, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, vatanseverlik, yardımseverlik” (MEB; 2018). Bu çalışmada sosyal bilgiler öğretim programındaki değerlerin 5.,6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarına dağılımı incelenmiştir.

Alanyazında değerlere ilişkin yapılan bazı çalışmalar şunlardır: Yaşar ve Çengelci (2012), Kurtdede-Fidan (2013), Çelikkaya ve Kürümlüoğlu (2018) sosyal bilgiler öğretmenlerinin değer öğretirken çoğunlukla ders kitaplarından yararlandığını ortaya koymuşlardır. Öztürk ve Katılmış (2018) Türkiye, ABD ve Fransa ülkelerinde sosyal bilgiler dersi ve eş değer dersleri değerler bakımından incelemiştir. Karakuş ve Çoksever (2019) orta okul Türkçe, Sosyal Bilgiler ve T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarında kadın kahramanların bazı değerlerin kazandırılmasında rol model olabilecekleri sonucuna ulaşmıştır. Selanik -Ay ve Konak (2019) yüz elli adet günlük gazeteyi inceleyerek sosyal bilgiler öğretim programında yer verilen değerler ile ilişkisini ortaya koyan bir çalışma yapmıştır. Esemen (2020) ise sosyal bilgiler öğretim programında yer alan tüm kazanımları, değerlerle ilişkilendirmiştir. Araştırmacı 2018 yılı Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı kazanımlarının en fazla demokrasi değeri ile; en az barış, eşitlik ve sanat değerleri ile ilişkili olduğunu belirlemiştir. Karasu Avcı, Faiz ve Turan (2020) vatandaşlık eğitimi ve değerler arasındaki ilişkiyi

sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri açısından incelemiş; bunların birbirinin tamamlayıcısı olduğunu açıklamıştır. Dere ve Yavuzay (2020) Antalya ilinde çalışan 16 sosyal bilgiler öğretmeni ile yaptığı çalışmada öğretmenlerin vatanseverlik, saygı, dürüstlük ve adalet değerlerine diğer değerlere göre öncelik verdiğini belirtmiştir. Aynı çalışmada öğretmenlerin değerleri çoğunlukla telkin yoluyla öğrettikleri açıklanmıştır. Sosyal bilgiler öğretmen adayları ile Ezer ve Kınacı'nın (2020) yaptığı çalışmada onların değer kavramı ve değer eğitimi hakkında farkındalığa sahip olduğu ortaya konmuştur.

Bu çalışmayı alanyazındaki diğer çalışmalardan ayıran fark öğretim programında yer verilen değerlerin orta okul (5,6,7. sınıflar) ders kitaplarının içeriğinde yer alma sıklığını ortaya koymaktır. Tüm ders kitaplarına bütüncül bir açıdan yer verilmesi bakımından önemli bir çalışma olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın problem durumu şöyle ifade edilebilir: Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan değerlerin ders kitaplarına dağılımı nasıldır?

YÖNTEM

Bu çalışma sosyal bilgiler öğretim programındaki değerlerin ortaokullarda okutulan (5., 6., ve 7.sınıflar) sosyal bilgiler ders kitaplarında ne sıklıkta yer aldığını ve dağılımını ortaya koymak için yapılmıştır. Veri toplama araçları ülkemizde tüm orta okullarda okutulan sosyal bilgiler ders kitaplarıdır. 5. ve 6. sınıflara ait ikişer, 7.sınıfa ait 3 ders kitabı arasından her bir sınıf düzeyini temsilen birer adet kitap tesadüfi örnekleme seçilmiş ve Tablo 1'de gösterilmiştir. Bu kitaplar araştırmacı tarafından birçok kez okunup sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerler ders kitapları üzerinde belirlenmiştir. Daha sonra bir değerler tablosu oluşturularak her bir sınıf düzeyinde, incelenen kitaplardaki değerler sayısallaştırılarak tablo halinde sunulmuştur. Bu haliyle bir durum çalışması olarak desenlenen araştırma nitel araştırma yöntemi ile hazırlanmıştır. Durum çalışması bir yöntem değil, neyin incelendiğine dair bir seçim içerir. Amaç bir durum ile ilgili sistemli, kapsamlı ve ayrıntılı bilgi toplamaktır (Patton, 2018: 447).

İncelenen kitaplarda görseller ve ünite değerlendirme soruları dışında kalan tüm metinler çalışmaya dahil edilmiştir. Bir kazanımın işlenişinde aynı değer birden fazla kez ele alınmışsa kazanım temel alınarak o değer bir kez işlenmiş olarak kabul edilmiştir. Ders kitaplarından elde edilen veriler ilgili dersin programında belirlenmiş olan değerlere göre sınıflandırılmıştır. Bu yöntem Yıldırım, Şimşek (2014) tarafından betimsel analiz yöntemi olarak adlandırılmaktadır. Çalışmanın kararlılığı, birden çok sayıda ölçüm yapılması ve sonuçların büyük ölçüde farklılık göstermemesidir (Büyüköztürk, vd., 2014:108). Araştırmacı ders kitaplarını birçok kez incelemiş programda yer verilen değerleri içeren metinleri belirlemiştir. Bu işlemi birçok kez yapan araştırmacı büyük ölçüde aynı sonuçlara ulaşmıştır. Çalışmanın tutarlılığını artırmak için araştırmacı programda yer alan değerlere ilişkin alanyazında yer alan çalışmaları okudu her bir değer neleri içereceğine ilişkin notlar alarak; kitap metinleri ile karşılaştırmıştır. İlgili değerlere ilişkin tüm sınıf seviyeleri için on bir kanıt örnek oluşturması için

bulgular kısmına eklenmiştir. Bu çalışmada birer doküman olan ders kitapları incelendiği için etik kurul onayı alınmamıştır.

Tablo 1. İncelenen Ders Kitaplarının yazar ve yayınevi bilgisi

Sınıf	Yazar	Yayınevi
5	Seçil Büket Harut	Ata yayıncılık
6	Cengiz Yıldırım, Fatih Kaplan, Hayriye Kuru, Mukaddes Yılmaz	MEB
7	Gökhan Gültekin, Murat Akpınar, Mustafa Nohutcu, Pınar Özerdoğan, Seher Aygün	MEB

Bulgular

İncelen Sosyal Bilgiler ders kitaplarında değerlerin en sık işlendiği kitap 6. Sınıf; en az işlendiği kitap ise 7. sınıf kitabıdır.

Sınıf düzeyleri ayrıntılı incelendiğinde 5. Sınıf ders kitabında 56 adet değerlere yönelik metin bulunmuştur. Değerlerin en az işlendiği öğrenme alanı İnsanlar, Yerler, Çevreler (5) ve Bilim, Teknoloji ve Toplum (6)'dur. Birey ve Toplum ve Etkin Vatandaşlık öğrenme alanlarında ise 11 değer bulunmuştur. Kitap içinde tüm değerlere vurgu yapılmış olup bu sınıf düzeyinde aile birliğine önem, barış, özgürlük ve yardımseverlik değerleri yalnızca birer kazanımda işlenmiştir. Kitapta en fazla duyarlılık (8), vatanseverlik (7) ve bilimsellik (5) değerlerine yer verilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerlerin 5. Sınıf Ders Kitabında Öğrenme Alanlarına Dağılımı

Öğrenme Alanı	Adalet	Aile Birliğine Önem	Bağımsızlık	Barış	Bilimsellik	Çalışkanlık	Dayanışma	Duyarlılık	Diriştürlük	Estetik	Eşitlik	Özgürlük	Saygı	Sevgi	Sorumluluk	Tasarruf	Vatanseverlik	Yardımseverlik	Toplam
1.Birey ve Toplum	1	1			1	1	1	1	1		1				2	2	1		11
2. Kültür ve Miras					1			3		1				1			2		8
3.İnsanlar, Yerler Çevreler							1	2							1		1		5
4.Bilim, Teknoloji Toplum					3	1	1		1										6
5.Üretim, Dağıtım Tüketim	1				1	1	1	1							1	1	1		8
6.Etkin Vatandaşlık	1		2				1	1			2	1	1				1	1	11
7.Küresel Bağlantılar				1				1		1			1	1		1	1		7
Toplam	3	1	2	1	6	2	5	8	2	2	3	1	2	2	4	4	7	1	56

İncelenen 5. Sınıf ders kitabında değerlere ilişkin örnek metinler Şekil 1, Şekil 2, Şekil 3, Şekil 4 ve Şekil 5'te sunulmuştur.

Şekil 1. Sorumluluk Değerine İlişkin Metin (5.sınıf Ders Kitabı sayfa 20).

Merhaba, ben Ahmet. Ekip çalışmasının önemli olduğu gruplardan biri İzcilik Kulübü'dür. Ben de Belediye İzcilik Kulübü'nün bir üyesiyim. Grup üyeleri olarak zaman zaman doğa yürüyüşlerine çıkıp kamplar düzenliyoruz (Görsel 1.8). Yaptığımız çalışmalar önceden hazırladığımız bir plan dâhilinde gerçekleştiriyoruz. Bu planlama ile hem zamanı doğru kullanıyor hem de nitelikli vakit geçiriyoruz. Bu etkinlikler hem bireysel hem de grup olarak sorumluluk duygumuzu geliştirirken çevre bilinci kazanmamıza da yardımcı oluyor. Son etkinliğimiz Ilgaz'daydı. Liderimiz grubun önünde yürüyerek bölgeyi bize tanıttı. Bana verilen görev en arkada yürüyerek grubun dağılmasını engellemektir. Sorumluluğumu eksiksiz bir şekilde yerine getirdim. Selin, kamp yerinin belirlenmesi ve çadırların kurulmasından, Ayşe ise öğle yemeğinin dağıtılmasından sorumluydu. Öğle yemeği sonrasında liderimiz çevreye zarar vermeyecek şekilde bir kamp ateşi yaktı ve bizi yakıtı ateşin etrafında topladı. Hep birlikte günün değerlendirmesini yaptık. Bundan sonraki etkinliklerin neler olduğunu ve kampımızı daha verimli geçirebilmek için neler yapabileceğimizi konuştuk. Grup üyeleri olarak bu konu ile ilgili fikirlerimizi özgürce söyleyebilmek en doğal hakkımızdır.

Şekil 2. Estetik Değerine İlişkin Metin (5. Sınıf sayfa 51).

Gümüşün ince bir şekilde işlenmesi esasına dayanan telkârî sanatı (Görsel 2.34), Mardin ilimizle özdeşleşmiştir. Günümüzde özellikle Midyat ilçesinde bu alanda çalışmalarına devam eden birçok işletme vardır. Kolye, bilezik, küpe, broş, anahtarlık gibi ürünler telkârî sanatının en güzel örneklerindedir.

Şekil 3. Bilimsellik Değerine İlişkin Metin (5. Sınıf sayfa 103).

İnsanlar, tarih boyunca daha iyi şartlarda yaşayabilmek için sürekli bir arayış içinde olmuşlardır. Yaşam standartlarını yükseltmek, karşılaştıkları sorunlara çözüm bulabilmek amacıyla yaptıkları çalışmalar sayesinde birçok buluşa imza atmışlardır. Buluş; yeni bir düşünce, yöntem ya da aygıt üretmektir. Buluşlar ya bir sorundan ya da meraktan ortaya çıkar. Buluşların ortaya çıkışında geçmiş yaşantılar, hayal gücü, merak ve çalışma azmi etkili olur.

Evrène ya da yaşama ait olayların belirli bir bölümünü konu olarak seçen deneye ve gözleme dayanan yöntemlerle sonuç çıkarmaya çalışan düzenli bilgiler bütününe "bilim" denir. Bilimsel bilgiye ulaşmak için belirli bir düzen içerisinde çalışan kişilere ise "bilim insanı" adı verilir.

Şekil 4. Tasarruf Değerine İlişkin Metin (5. Sınıf sayfa 133).

Yaşamımızı devam ettirmek için kullandığımız kaynakların sınırsız olmadığını daha önce öğrenmiştiniz. Bu yüzden doğal kaynakların bilinçli kullanılması ve tasarrufa dikkat edilmesi son derece önemlidir. İşte size bu sorunu çözmeye yönelik bir proje.

Şekil 5. Eşitlik Değerine İlişkin Metin (5. Sınıf sayfa 143).

Eğitim ve öğrenim hakkı; dil, ırk, cinsiyet, din ayrımı gözetmeksizin herkesin temel hakkıdır ve bu hak Anayasa'mızda 42. Madde ile güvence altına alınmıştır. Ülkemizdeki eğitim faaliyetleri devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Temel eğitim, kız ve erkek tüm vatandaşlar için zorunlu ve devlet okullarında (Görsel 6.1) parasızdır. Ayrıca devlet, maddi

Sosyal Bilgiler 6. Sınıf ders kitabında 80 kez değerlere yönelik metin yer almıştır. Değerlerin en az sıklıkta işlendiği öğrenme alanı "İnsanlar, Yerler, Çevreler" (4) ve "Bilim, Teknoloji ve Toplum" (7)'dur. "Birey ve Toplum" öğrenme alanında 19 kez değerlere ilişkin metin bulunmuş; bunu 16 metinle

“Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanı izlemiştir. Dürüstlük, çalışkanlık, bağımsızlık ve barış değerleri ya hiç yer almamış ya da bir veya iki kez vurgulanmıştır. Vatanserverlik, bilimsellik, eşitlik ve sorumluluk en fazla vurgulanan değerlerdir (Tablo 3).

Tablo 3. Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerlerin 6. Sınıf Ders Kitabında Öğrenme Alanlarına Dağılımı

Öğrenme Alanı	Adalet	Aile Birliğine Önem	Bağımsızlık	Barış	Bilimsellik	Çalışkanlık	Dayanışma	Duyarlılık	Dürüstlük	Estetik	Eşitlik	Özgürlük	Saygı	Sevgi	Sorumluluk	Tasarruf	Vatanserverlik	Yardımserverlik	Toplam
1.Birey ve Toplum	1	1		1			2	1		1	1	2	1	2	2		2	2	19
2. Kültür ve Miras		1			2		2	1			2	1	1	1		1	1	1	14
3.İnsanlar, Yerler Çevreler								1								1	1	1	4
4.Bilim, Teknoloji Toplum	1				2			2					1				1		7
5.Üretim, Dağıtım Tüketim	1				1	1	1	1							1	2	1		9
6.Etkin Vatandaşlık	2		2					1			4	2	1		3		1		16
7.Küresel Bağlantılar		1		1	2		2	1						1		1	1	1	11
Toplam	5	3	2	2	7	1	7	8	0	1	7	5	4	4	6	5	8	5	80

İncelenen 6. Sınıf ders kitabında değerlere ilişkin örnek metinler Şekil 6, Şekil 7 ve Şekil 8’de sunulmuştur.

Şekil 6. Dayanışma Değerine İlişkin Metin (6. Sınıf sayfa 19).

Sosyal faaliyetlerimizde de İslam dininin etkisini görürüz. Düğün, sünnet vb. sevinçli günlerimiz ya da hastalık, ölüm vb. hüzünlü günlerimiz, dinî motifler taşıyan geleneklerle doludur. Çevremizde bulunan yardıma muhtaç kişilere yardım etmek ve destek olmak, dinimiz tarafından bize yüklenen bir görevdir. Örnek olarak zekât toplumdaki sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya güzel bir örnektir.

Şekil 7. Dayanışma Değerine İlişkin Metin (6. Sınıf sayfa 41).

Çöp tenekesinin olmaması çöpü yere atmanı gerektirmez. Özgürsün ama sorumluluklarınızı da unutmamalısınız.

Şekil 8. Aile Birliğine Önem Verme Değerine İlişkin Metin (6. Sınıf sayfa 60).

Önemli meseleler **kurultay**'da (**kengeş, toy**) görüşülür, son sözü Hakan söylerdi. Kurultay bir danışma meclisiydi. Hatun, Hakan'ın eşi olup devlet yönetiminde söz sahibiydi. Kurultayda Hakan'ın yanında oturur, Hakan olmadığı zaman kurultaya başkanlık ederdi. Türklerde toplumun en küçük parçası aile idi. Aileler birleşip boyları, boylar birleşip budunu (kavim), budunlar birleşip devleti meydana getirirdi. Sınıf farklılıkları ve kölelik yoktu. İhtiyaç sahibi ailelere her zaman devlet yardım ederdi. Tek eşli evlilik vardı. Kadın hem devlet yönetiminde hem de sosyal hayatta önemli bir role sahipti.

Sosyal Bilgiler 7. Sınıf ders kitabında 47 kez değerlere yönelik metin yer almıştır. Değerlerin en az sayıda işlendiği öğrenme alanı İnsanlar, Yerler, Çevreler (2) ve Bilim, Teknoloji ve Toplum (4)'dur. Etkin Vatandaşlık öğrenme alanında 15 kez değerlere ilişkin metin bulunmuş; bunu Kültür ve Miras öğrenme alanı izlemiştir. Aile birliğine önem, bağımsızlık, çalışkanlık, dürüstlük ve tasarruf değerleri ise 1'er kez yer almıştır. Kitapta dayanışma ve özgürlük değerleri diğer değerlere göre daha sık yer almıştır (Tablo 4).

Tablo 4. Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerlerin 7. Sınıf Ders Kitabında Öğrenme Alanlarına Dağılımı

Öğrenme Alanı	Adalet	Aile Birliğine Önem	Bağımsızlık	Barış	Bilimsellik	Çalışkanlık	Dayanışma	Duyarlılık	Dürüstlük	Estetik	Eşitlik	Özgürlük	Saygı	Sevgi	Sorumluluk	Tasarruf	Vatandaşlık	Yardımsızlık	Toplam
1.Birey ve Toplum							1					1	1		1		1		5
2. Kültür ve Miras	1	1		1			1	1		1	1					1		1	9
3.İnsanlar, Yerler Çevreler					1							1							2
4.Bilim, Teknoloji Toplum						2				1		1							4
5.Üretim, Dağıtım Tüketim					1	1	1		1								2	1	7
6.Etkin Vatandaşlık	2		1	1			1				3	2	2		1		2		15
7.Küresel Bağlantılar				1			2	1					1						5
Toplam	3	1	1	3	4	1	6	2	1	2	4	5	4	0	2	1	5	2	47

İncelenen 7. Sınıf ders kitabında değerlere ilişkin örnek metinler Şekil 10, Şekil 11 ve Şekil 12'de sunulmuştur.

Şekil 10. Barış Değerine İlişkin Metin (7. Sınıf sayfa 46).

Osmanlı toplumu barış ve kardeşlik içerisinde yaşardı. Örneğin herhangi bir mahallede iki kişi arasında küskünlük olursa mahalle halkı bir araya gelir ve birkaç gün içerisinde küskünleri barıştırırlardı. Eğer barıştıramazlarsa dört gözle bayram beklenir bayramlar barışın ve kardeşliğin vesilesi yapılırdı.

Şekil 11. Bilimsellik Değerine İlişkin Metin (7. Sınıf sayfa 149).

Avrupa'da özgür düşüncenin yasaklandığı Orta Çağ'da İslam coğrafyasında bilimsel gelişmeler altın çağını yaşıyordu. Özgür düşünce ortamı sayesinde yeni fikirler, bilimsel çalışmalar büyük ilgi ve destek görüyordu.

Bu bilim insanlarından birisi olan İbn Sina "Bilim ve sanat takdir edilmediği yerden geçer." sözüyle özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını vurgulamıştır.

Şekil 12. Dayanışma İlişkin Metin (7. Sınıf sayfa 227).

"Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı, ilgili tüm paydaşlarına hizmet eden bölgesel iş birliğinin mükemmel ve tarihi bir örneği durumundadır. İnanıyoruz ki hiçbir ülke tek başına iş birliği ağlarının bir parçası olmadan enerji güvenliğini sağlayamaz." değerlendirmesinde bulundu. (Genel Ağ haberinden düzenlenmiştir.)⁵

Tartışma

İncelenen ders kitaplarında toplamda 183 adet kez değerlere ilişkin metin bulunmuştur. Bu çalışmada analiz birimi kazanımlar olarak belirlenmiş ünite değerlendirmeleri ve görseller çalışma sınırları dışında tutulmuştur. İncelenen kitaplarda vatanseverlik, dayanışma, duyarlılık değerleri en sık işlenen değerlerdir. Bilimsellik, eşitlik, sorumluluk değerleri de sıklıkla işlenmiştir. 5.sınıf ders kitabında duyarlılık, vatanseverlik, bilimsellik; 6. Sınıf ders kitabında vatanseverlik, duyarlılık, eşitlik; 7. Sınıf ders kitabında dayanışma, özgürlük, vatanseverlik en sık işlenen değerlerdir. Bulgular alanyazındaki diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında pek çok benzerlik ortaya çıkmaktadır. Örneğin; Dere ve Yavuzay'a (2020) göre sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğrencilerine kazandırmak istediği değerlerden biri vatanseverliktir. Öğretmen adayları da vatanseverlik, saygı, sevgi, adalet, eşitlik, sorumluluk, bağımsızlık, çalışkanlık, özgürlük ve yardımseverlik değerlerini diğerlerine göre ön planda tutmaktadır (Ezer & Kınacı, 2020). Beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında en sık ele alınan değerlerin ise duyarlılık, bilimsellik, vatanseverlik, sorumluluk ve sevgi olduğu başka bir çalışmada ortaya konmuştur (Kuş, Merey & Karatekin, 2013).

Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan değerler ders kitaplarına dengeli dağılmamış; bazı öğrenme alanlarında sıklıkla bazılarında hiç yer almamıştır. Aynı durum sınıflar arasında da görülmektedir. Değerlere ilişkin en az metin 7. sınıfta yer alırken; en fazla metin 6. sınıf düzeyinde yer almıştır. Benzer bulgulara ders kitaplarını kök değerler açısından inceleyen Köksal ve diğerleri (2022)'de ulaşmıştır. Taş (2022) 4. sınıf ders kitabında yer alan kök değerleri; Değirmenci -Toraman ve Memişoğlu (2022) sosyal bilgiler ders materyallerindeki değerleri incelediği çalışmada da benzer bulgulara ulaşmıştır.

SONUÇ

Tüm sınıf seviyelerini göz önüne aldığımızda incelenen ders kitaplarında vatanseverlik ve dayanışma değerlerinin sıklıkla işlendiği görülmektedir. Bilimsellik, eşitlik ve duyarlılık değerleri de sıklıkla işlenen diğer değerlerdir. Bağımsızlık, çalışkanlık ve dürüstlük ise toplamda en az yer verilen değerler olarak dikkati çekmektedir. Tasarruf, barış, estetik, özgürlük, aile birliğine önem değerlerine de ders kitaplarında az yer verilmiştir. “Etkin Vatandaşlık,” “Birey ve Toplum” öğrenme alanları değerlerin sıklıkla yer aldığı öğrenme alanlarıdır. Bunlara ek olarak “Kültür ve Miras,” Küresel Bağlantılar” öğrenme alanlarında da metin içinde değerlere sıklıkla yer verilmiştir.

Öneriler

Öğretim programında değerler-kazanım ilişkisi verilmeli, her bir kazanımda verilmesi önerilen değerler belirtilmelidir. Böylelikle değerler dengeli biçimde her sınıf düzeyi ve öğrenme alanına dağılabilir. Eğitim fakültelerinde de değer öğretimi üzerine çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Aslan, H. İ., Coşkun Keskin, S. & Önder, S. (2019). Ortaokul 6. Sınıf İngilizce Ders Kitaplarında Yer Verilen Değerler. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 4 (2) , 355-371 . DOI: 10.21733/ibad.551643
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Çelikkaya, T., & Kürümlüoğlu, M. (2018). Yeni sosyal bilgiler programında 4. ve 5. sınıfta kazandırılması hedeflenen değerlere ilişkin kazanımların içeriğe yansımaları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 16 (36), 7-38.
- Değirmenci Toraman, K., & Memişoğlu, H. (2022). Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki edebi ürün ve görsellerin değerler eğitimi açısından incelenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 8 (2), 198-217. DOI: <https://10.24289/ijsser.1081371>
- Dere, İ., & Yavuzay, M. (2020). Sosyal Bilgiler Derslerinde Değerler Eğitimine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (56), 61-91.
- Dinçer, B., & Aksoy, R. M. (2021). Postgraduate students' views on values education. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 8(3). 1369-1384.
- Esemen, A. (2020). 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Kazanımlarında Evrensel Değerler, *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi*, 4 (2), 89-109. DOI: <https://10.32960/uead.743762>.
- Ezer, F. & Kınacı, M. (2020). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitimine ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerlere Yönelik Görüşleri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21 (1), 346-365. DOI: <https://10.17679/inuefd.547138>
- Kafadar, T, Öztürk, C. & Katılmış, A. (2018). Farklı Ülkelerin Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Değerler Eğitimi Boyutunda Karşılaştırılması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19 (1), 154-177.

- Karakuş, N., & Çoksever, P. (2019). Değerler Eğitiminde Rol Model Olarak Kadın Kahramanlar. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 10 (20), 46-62.
- Karasu Avcı, E, Faiz, M., & Turan, S. (2020). Etkili Vatandaşlık Eğitiminde Değerler Eğitimi: Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Düşünceleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 18 (39), 263-296. DOI: <https://10.34234/ded.655916>
- Köksal, K., Yaylacı Kılıç, Z., Yel, Ü., Erbaş, S. & Kılcan, B. (2022). Sosyal bilgiler ders kitaplarının kök değerler açısından incelenmesi. *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 74-87. doi: <https://10.48174/buaad.52.1>
- Kurtdede-Fidan, N. (2013). Sosyal bilgiler dersinde değerler eğitimi: Nitel bir araştırma. *International Journal of Social Science*, 6(3), 361-388.
- Kuş, Z, Merey, Z., & Karatekin, K. (2013). İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11 (25), 183-214.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2018). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı. Ankara.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. (Çeviri Editörü: Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir). Pegem Akademi.
- Selanik Ay, T., & Konak, S. (2019). Günlük gazetelerin sosyal bilgiler öğretim programındaki değerler açısından incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (35), 1-21.
- Taş, H. (2022). İlkokul 4.sınıf sosyal bilgiler ders kitabının evrensel değerler açısından incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (62), 455-475. DOI: <https://10.21764/mauefd.1054065>.
- Yaşar, Ş., & Çengelci, T. (2012). Sosyal bilgiler dersinde değerler eğitimine ilişkin bir durum çalışması. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(9), 1-23.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.